

K PROBLÉMU DIALEKTIKY KAUZALITY

JOZEF COUFAL, Katedra marxisticko-leninskej filozofie, Bratislava

COUFAL, J.: The Problem of Dialectics and Causality. *Filozofia* 41, 1986, No. 3, p. 318.

In the paper the relation of the pre-dialectical and dialectical conception of causality and main trends of its contemporary state are analyzed. In spite of the fact that the dialectical conception evidently overcomes qualitatively methodological and worldview shortcomings of the pre-dialectical conception in the theoretical aspect and in the practical impact, their contest cannot be considered as finished. The roots of this contest have not only gnoseological but also practical-social character.

1.1. Význam kauzálneho poznania je mierou jeho účasti v teoretickej a praktickej činnosti človeka. Čím adekvátnejšie pozná človek príčiny vecí a udalostí, tým adekvátnejšie, cielavedomejšie, slobodnejšie sa môže podieľať na premene sveta i seba samého. Preto patrila a patrí kauzalita medzi filozofické a vedecké problémy prvoradého záujmu, medzi otázky najviac publikované, diskutované, medzi problémy, ktorých súčasný stav rozpracovania nie je prakticky možné v stručných poznámkach detailnejšie zachytiť a ktorý (súčasný stav rozpracovania kauzality) by mohol byť sám výskumnou témou pre kolektívy pracovníkov. Sústreďme sa preto iba na základné tendencie, pričom nám nepôjde iba o ich zmapovanie, o konštatovanie stavu, ale osobitne o vysvetlenie niektorých jeho stránok.

1.2. Všeobecná metóda kauzálneho poznania je obsiahnutá v kategórii príčiny. Pritom kategória príčiny vystupuje a formuje sa v rámci určitého obrazu sveta, najprepracovanejšie v rámci určitého filozofického systému ako jeho reprezentatívna zložka. Platia preto pre ňu väzby časti a celku. Z určitého pojmu príčiny možno vyvodíť povahu filozofie, v rámci ktorej „funguje“, a naopak z povahy daného filozofického systému vyplýva, v ňom sa vytvára určité chápanie kauzality. Tieto väzby sa však v tej-ktorej filozofii presadzujú špecificky. Okolností podmieňujúcich túto skutočnosť je viac. Všimnime si tu najmä tie, ktoré sa týkajú samotnej kategórie časť-celok. Samotná kategória časť-celok, jej určitá svetonázorová a metodologická interpretácia sa podieľa na koncipovaní celku danej filozofie a každej jej kategórie ako jej časti, vrátane kategórie príčiny. V materialistickej dialektike, v ktorej sa kategórie koncipujú aj ako stránky vzájomného pôsobenia subjektu a objektu (vyjadrujú a formujú vzťah subjektívnej a objektívnej dialektiky), sa každá kategória v jej konkrétnom dopracovaní stáva sebareflexívnou. To znamená, že sa vzťahuje nielen na svoj materiálny predobraz, na príslušnú stránku objektívnej reality, ale i na každú kategóriu a ich celok a teda i na seba samu, Nielen má zmysel, ale je svetonázorovo a metodologicky

nevyhnutné, skúmať napr. pohyb kategórie pohybu v jeho histórii i logike (1, s. 268). Pochopenie pohybu (vývinu) iných kategórií a ich celku nie je dôsledné, konkrétne diletické bez uplatnenia tejto sebareflexívnej stránky pohybu. To sa týka všetkých kategórií materialistickej dialektiky v zmysle adekvátnosti ich uplatnenia v teórii i praxi. Požiadavka sebareflexie sa špecificky formuje každou kategóriou dialektiky. Osobitnú úlohu tu zohráva dialektický pojem príčiny (3.1). Aby kategórie adekvátne zobrazovali materiálny svet, objektívnu realitu, aby boli „dialektikou, ktorá má objektívny význam“ (1, s. 268), musia zobrazovať i subjektívnu stránku tohto zobrazovania, jej možnosti, ohraničenosť, historickosť, špecifickosť atď. Práve táto subjektívna stránka chýbala starému nazeravému materializmu a jej absencia bola charakteristickým výrazom a faktorom jeho svetonázorovej nedôslednosti a metodologickej abstraktnosti.

Z povedaného vyplýva, že rozličné chápanie celku-časti podmieňuje rozličné chápanie kauzality a naopak. Vzhľadom však na to, že sa toto *podmieňovanie* uskutočňuje nie „hegelovsky“, ale ako myšlienková činnosť historicky konkrétnych, v tej či inej miere ohraničených ľudí, uskutočňuje sa špecificky, historicky, s tou či inou mierou dôslednosti a konkrétnosti. I preto je stav rozpracovania či domyslenia kauzality i v súčasnosti zložitým a diskutabilným fenoménom, v každej vážnej diskusii potenciálne dosahujúcim a tým zároveň presahujúcim hranice seba samého.

1.3. V dejinách predmarxistickej filozofie sa sformovali v podstate dve krajné podoby pojmu príčiny (ich modifikácie):

a) pojem vonkajšej príčiny, podľa ktorého je príčinou zmeny daného javu nejaký iný jav;

b) pojem vnútornej príčiny, podľa ktorého je príčina javu v ňom samom.

Tieto dve koncepcie (ich modifikácie) sa podstatne podieľali na boji materializmu s idealizmom, dialektiky s metafyzikou, empirizmu a racionalizmu, vystupovali vo vedeckých hypotézach a teóriách, etických a estetických normách a postojoch, prakticko-sociálnych vzťahoch, sporoch a problémoch, peripetiách ich poznania a riešenia. Tento základný, všetko prenikajúci svetonázorový a metodologický význam kauzality bol podmienený skutočnosťou, že sa pojem príčiny v tej či inej svojej podobe stal v predmarxistickej filozofii a myslení vôbec jedinou, ostatné prekrývajúcou či pohlcujúcou formou interpretácie, analýzy akéhokoľvek pohybu (pôsobenia) vrátane pohybu poznania a praxe. Táto absolutizácia bola však zároveň redukciou (1. 7).

Z Aristotelových štyroch druhov príčin sa v predmarxistickej filozofii v priebehu viac ako dvatisíc rokov vykryštalizovala *causa efficiens* v dvoch zmienенých podobách vonkajšieho pôsobenia a vnútorného seba-pôsobovania (*causa sui*). Materialistická dialektika (tento proces sa v idealistickej podobe začína Hegelom) sa v prekonávaní tohto pojmu

príčiny akoby vracia k mnohosti príčin, pričom mnohosť chápe dialekticky protirečivo ako dialektickú negáciu, novú kvalitu, ako *mnohosť jedného*. Pojem príčiny v materialistickej dialektike je dialektickou syntézou, negáciou abstraktnej otvorenosti, absolutizácie vonkajšieho pôsobenia a jej negácie abstraktnej uzavretosti, absolutizácie vnútorného pôsobenia. V pochopení podstaty príčinnosti ako sebadeterminácie, vnútorného protirečenia, *causa sui* každého systému a jej vonkajšieho prejavu — vzťahu vzájomnej podmienenosti s iným systémom v ich vzájomnom pôsobení, sa vytvorili predpoklady rozvíjania pojmu príčiny v mnohodimenzonálnosti ostatných kategórií materialistickej dialektiky, vrátane kategórie praxe.

1.4. Historickým poslaním materialistickej dialektiky v oblasti teórie je prekonanie jednostranností, zjednodušení, absolutizácií a redukcií predmarxistickej filozofie a metafyzického myslenia vôbec. Tento proces je zložitý a dlhodobý nielen z hľadiska riešenia protirečení pohybu samej teórie, ale osobitne tým, že je podmienený protirečením zachovania a zmeny jestvujúcich sociálnych vzťahov, spoločenskej praxe. Keďže závislosti uvedené v predchádzajúcom texte sa uplatňujú i v tomto procese, je súčasný stav rozpracovania otázok kauzality prejavom i podmienkou rozpracovania otázok celej materialistickej dialektiky. A naopak, súčasný stav dialektického myslenia, dialektického výkladu sveta je podmienkou i prejavom súčasného chápania kauzality. Situácia v nemarxistickej filozofii môže za určitých okolností tento proces značne ovplyvňovať, nemôže však predstavovať jeho podstatnú, rozhodujúcu stránku. Otázky tohto vplyvu na širokom fronte boja s buržoáznou filozofiou a revizionizmom sú relatívne svojbytné a vyžadujú si špeciálny výskum početných tímov pracovníkov. Dominantným, hlavným článkom súčasného rozpracovania dialektiky ako celku, každej jej časti, ale i základom kritiky nemarxistickej filozofie je rozpracovanie „jadra dialektiky“ — dialektického protirečenia. To výrazne dokazuje súčasná filozofická produkcia naša i v iných socialistických štátoch, najmä v ZSSR. Z najreprezentatívnejších dokumentuje túto situáciu i u nás preložená a vydaná práca sovietskych autorov *O dialektickom protirečení* (Bratislava 1983). I v iných monografiách, štúdiách a diskusiách možno zreteľne zistiť, že názory autora na ten-ktorý filozofický problém sú spojené s jeho názormi na dialektické protirečenie. Spory o dialektické protirečenie sa premietajú do sporov v rozdielnych názoroch na ostatné filozofické otázky a naopak. Týka sa to v plnej miere i súčasných rozdielnych názorov na kauzalitu: spory o kauzalitu sú zároveň spormi o dialektické protirečenie a spory o dialektické protirečenie sú zároveň spormi o kauzalitu (2, s. 172—181).

1.5. Základnou charakteristikou dialekticky protirečivého vzťahu je jednota, dialektická totožnosť jeho protikladných pólů, skutočnosť, že každý z protikladů obsahuje, prechádza, stáva sa, je existenčne spätý s druhým. Už po niekoľko desaťročí až do súčasnosti sa medzi predsta-

viteľmi marxistickej filozofie diskutuje o tejto základnej otázke a vytvorili sa dve zásadne odlišné interpretácie dialektického protirečenia:

a) Každé určenie je zároveň svojím protikladom, avšak v inom vzťahu, než v ktorom je samo sebou.¹

b) Každé určenie je zároveň svojím protikladom a to v tom istom (t. j. dialekticky totožnom vzťahu príslušných určení) vzťahu.²

ad a) Toto stanovisko v skutočnosti a v podstate neprekračuje hranice preddialektického, abstraktne vzťahového, formálne logického myslenia. Je to vlastne predstava kauzálneho radu charakteristická pre metafyzický determinizmus. Nejde v nej o konkrétnu dialektickú totožnosť, jednotu protikladov (napr. príčiny-účinku), ale o abstraktnú sebatotožnosť resp. vzájomný abstraktný rozdiel (a vzťah) každého z určení. Tento vzťah (abstraktné mechanické spojenie dvoch vzťahov) nie je dialektickým protirečením, i keď sa zaň niekedy vydáva. Z hľadiska skúmanej otázky v tomto rámci platí: príčina jedného javu je v inom jave. Táto koncepcia nevyjadruje základnú funkciu dialektického protirečenia ako príčiny pohybu hmoty, jej samopohyb.

Pokiaľ však má materializmus zostať materializmom, musí byť pochopením, zdôvodnením samopohybu, sebastačnosti hmoty. Preto sa i preddialektickí materialisti museli dopracovávať a dopracovávali k myšlienke o tom, že hmota nepotrebuje k svojmu zachovaniu a zmene nič mimo seba iného okrem seba samej, že je teda koniec koncov príčinou seba samej. Čo sa však týkalo jednotlivých foriem hmoty, jednotlivých vecí a udalostí, koncepciu vnútorného samopohybu, sebazapríčiňovania v celkovom rámci svojho metafyzického myslenia opúšťali. Táto svetonázorovo i metodologicky nedôsledná, rozporná pozícia bola vyjadrená spinozovským *deus sive natura*. Napriek jej nedôslednosti k nej „dôsledne“ dospieva každý, kto neprekračuje koncepciu vonkajšej príčiny a hranice preddialektického myslenia vôbec a zároveň nechce úplne zjavne opustiť východisko materialistickej filozofie. Metafyzickosť tohto polovičatého stanoviska je aj v porušení protikladnej jednoty všeobecného a jednotlivého, v ohraničení platnosti dialektického protirečenia iba do roviny všeobecného, a tým vlastne v zrušení, popretí dialektického protirečenia vôbec. *Ak totiž neplatí dialektické protirečenie všeobecne, (t. j. pre každé jednotlivé) neplatí ani pre všeobecné* ako kategóriu a nielen pre jednotlivé. Nielenže dialektika bez protirečenia prestáva byť dialektikou, ale i súčasný materializmus bez dialektiky prestáva byť materializmom. To, čo bolo v 17. a 18. stor. progresívnou myšlienkou

¹ Napr.: zachovanie je zmenou, nevyhnutnosť náhodilosťou, jedno mnohým, časť celkom atď. avšak v inom vzťahu než v ktorom je zachovaním, nevyhnutnosťou, jedným, časťou atď. a naopak. V istom zmysle možno uviesť, že príčina je účinkom (účinnosťou), avšak v inom kauzálnom vzťahu, než v ktorom je príčinou (účinnosťou).

² Napr.: zachovanie je zmenou, nevyhnutnosť náhodilosťou, jedno mnohým, časť celkom atď., v tom istom vzťahu, v ktorom je zachovaním, nevyhnutnosťou, jedným, časťou atď. a naopak. V tom istom zmysle možno uviesť, že: príčina je účinkom v tom istom dialektickom kauzálnom vzťahu v ktorom je príčinou.

pripravujúcou nástup dialektickej metódy a dôsledného materialistického monizmu, sa dnes stáva recidívou starého materializmu. Rozlišovanie vonkajšej (empirickej) príčinnosti platnej pre jednotlivé javy a vnútornej (substanciálnej) sebapríčinnosti pre svet vcelku, pre hmotu vôbec sa skúma napr. v štúdií S. Š. Avalianiho (4, s. 10—13).

Marxistickí filozofi vo všeobecnosti akceptujú tézu o tom, že *dialektické protirečenie je príčinou* pohybu každého javu. Táto téza má trvalé miesto pri výklade zákonov a kategórií materialistickej dialektiky i v učebniciach marxisticko-leninskej filozofie. Neraz však v tej istej učebnici pri vysvetľovaní samotnej kategórie príčiny už neplatí tá istá „rovnica“ obrátene: *príčina je dialektické protirečenie*, ale príčina sa vymyká zo sféry platnosti dialektického protirečenia, keďže sa definuje ako jav, ktorý vyvoláva a predchádza iný jav — účinok.

Ak nemáme uznávať dialektické protirečenie za jadro dialektiky iba formálne, slovami, je nevyhnutné konkrétne dopracovávať kvalitatívnu zmenu obsahu všetkých pojmov dialektiky, vrátane pojmu príčiny i vzhľadom na pojem starého materializmu. Je nevyhnutné postaviť a pokúsiť sa zodpovedať zásadnú otázku: čo znamená dialekticky chápať kauzalitu? Dialektika celou svojou povahou a zmyslom v teórii i praxi sa predsa nemôže vzdávať kauzálneho výkladu sveta. Prehliadnutie úlohy prekonávať predstavy a koncepcie starého materializmu práve, ale nielen, napr. v otázke kauzality vyhovuje okrem iného rozličným podobám pozitivismu, ktorý ako voľakedy v prípade preddialektického pojmu hmoty môže v kritike nedostatkov starého pojmu príčiny analogicky, skryte či otvorene podsúvať tézu o tom, že „kauzálny nexus zastaral“, alebo že „kauzalita zmizla“! I tu však nielen možno, ale i treba dokázať, že mizne iba starý pojem príčiny ako príčiny a jeho nároky na absolútnu platnosť.

ad b) Medzi autorov, ktorí chápu príčinu ako dialektické protirečenie, t. j. chápu každý systém v jeho zmene ako príčinu seba samého, *causa sui patria* E. Iljenkov, G. Davydova, B. Lektorskij a iní. Vysoko oceňuje význam rozpracovania dialektickomaterialistického pojmu *causa sui* ako nového rodiaceho sa princípu vedeckého myslenia iný sovietsky filozof V. Bibler (3, s. 115—132).

1.6. Dialektický pojem príčiny je metódou analýzy súčasného stavu rozpracovania problému kauzality. Pojem vonkajšej príčiny je redukciou kauzality na jej vonkajší, empiricky zistiteľný, avšak abstraktne pochoopený prejav. Popri svojej gnozeologickej podmienenosti je táto koncepcia kauzality podmienená i sociálne v spoločnostiach, v ktorých vzťahy ľudí boli zredukované na vzťahy vonkajšieho donútenia a v ktorých sa tak potlačovala abstraktne vonkajšími človeku odcudzenými formami sama podstata človeka.

Súčasný stav a trend pohybu filozofickej problematiky kauzality vyjadruje prelomovú situáciu objektívnej sociálnej determinácie jej historickú reflexiu vo vedách. Zároveň je charakteristickým výrazom sve-

tonázorových a metodologických zápasov o celú materialistickú dialektiku. Každá z dvoch základných protichodných koncepcií formuje zásadne odlišné stanoviská v otázke povahy poznania a praxe, vzťahu príčinnosti a podmienenosti, príčinnosti a nevyhnutnosti, príčinnosti a slobody, času, kvality, podstaty, vzájomného pôsobenia atď. i vzťahoch všetkých týchto kategórií navzájom a má preto závažné metodologické dôsledky vo vedách a praxi.

Preto stav rozpracovania kauzality sa prejavuje nielen v rozpracovaní a pochopení samej kauzality, ale v rozpracovaní, pochopení a uplatnení celej dialektiky, všetkých problémov vzťahu človek—svet (1. 3), formuje koncepcie poznania a praxe. V tomto zmysle však zároveň zostávajú menej rozpracované viaceré otázky. Z nich možno spomenúť napr. dialektiku jedno — mnohé a nevyhnutné — nahodilé. Ich ďalšie riešenie by malo viesť k hlbšiemu rozpracovaniu dialektiky podstaty a javu, vnútorného a vonkajšieho v problematike kauzality. V metodologickom ohľade by sa tak mali dopracovávať hlbšie otázky kauzálnej explanácie a predikcie.

1.7. I v materialistickej dialektike sa prípadnou redukciou kauzality na jej empiricky zistiteľný prejav stráca špecifickosť kvalitatívne rozličných stránok determinácie. Napr. príčina sa definuje ako komplex podmienok ako hlavná podmienka, alebo sa hovorí o príčinnej podmienenosti; stotožňuje sa príčinné a vzájomné pôsobenie, pričom sa obe kategórie chápu zjednodušene, abstraktne; príčinnosť sa tiež stotožňuje s nevyhnutnosťou, čím sa dezinterpretuje i pojem náhody; vznikajú v rámci tohto pojmu neriešiteľné problémy kvality, času atď. Táto mnohoznačnosť, neurčitosť podmieňuje infláciu, nepatričné, nekorektné používanie pojmu príčiny nielen v teórii, ale i v praxi.

2.1. Problematika príčinnosti je značne rozsiahla a v zmysle jej špecifického obsahu a postavenia v systéme materialistickej dialektiky sa podieľa na formovaní každej jej kategórie, a naopak každá kategória dialektiky je špecificky relevantná pri interpretácii a rozpracovaní kauzality. Týmto vzťahom, ktorý sme napokon akceptovali už v predchádzajúcom, je určený cieľ i spôsob spracovania predložených poznámok. Ide vlastne o prostriedky a ciele, ktoré na viacerých miestach zdôrazňuje a rozvíja V. I. Lenin vo *Filozofických zošitoch*.

2.2. Dialektické chápanie kauzality obsahuje viacero otvorených, nedopracovaných, nevyzretých otázok, naráža vo svojom uplatňovaní i ďalšom rozpracovaní na zaužívanosť, rezistentnosť tradície, rozpracovanosť preddialektického pojmu príčiny.

3.1. Empirický pojem vonkajšej príčiny, antinómie bytia a poznania s ním spojené sú zjednodušeným abstraktným prejavom protirečivej podstaty objektívnej príčinnosti. Preto treba poznať protirečivú podstatu príčinnosti, od nej sa vrátiť k javu, pochopiť ho ako konkrétny prejav podstaty a prekonať.

Empirický pojem vonkajšej príčiny je jednoduchou negáciou bytia resp. poznania (poznateľnosti) podstaty, popretím svojbytnosti, samodeterminácie hmoty, jej foriem a prejavov. Je preto koniec koncov popretím bytia a poznania seba samého ako pojmu. Možno to vyjadriť i tak, že tento pojem nie je sebareflexívny, t. j. nevyjadruje, nezdôvodňuje, neformuje bytie a poznanie seba samého. Príčinnosť všeobecne, jej jednotlivé formy a ich poznanie sú mimo kompetencie pojmu. Tieto zistenia sú však možné až z pozície prekonania pojmu vonkajšej príčiny dialektickým pojmom príčiny.

Dialektický pojem príčiny je kľúčom k pochopeniu empirického pojmu príčiny. Okrem iného možno prostredníctvom dialektického pojmu pochopiť príčinu pretrvávania, zachovania a zmeny pojmu vonkajšej príčiny v teórii i praxi. Aby mohol pojem adekvátne vyjadrovať príslušnú stránku objektívnej reality, musí byť schopný, musí vedieť vyjadrovať zároveň príslušnú stránku poznania tejto reality, t. j. vyjadriť seba samého, byť sebareflexívny. Uvedený vzťah je jednotou protikladov: sebareflexia pojmu je zároveň reflexiou príslušnej stránky objektívnej reality. Hegel preceňuje prvú stránku (subjekt, pojem): pojem reflektuje pojem; preddialektický materializmus preceňuje druhú stránku (objekt, hmotu): pojem reflektuje hmotu, objektívnu reality. Každá z týchto koncepcií bytia a poznania je jednostranná: sebareflexia pojmu je abstraktná, ak nie je zároveň reflexiou hmoty a reflexia hmoty je abstraktná, ak nie je zároveň sebareflexiou pojmu. Preto musel Marx nielen postaviť Hegelovu dialektiku „z hlavy na nohy“, ale i prekonať nazeravosť starého materializmu. To nebolo možné z pozície pojmu vonkajšej príčiny vzhľadom na to, že vyjadruje abstraktne iba pasívnu stránku reflexie.

Dialektika reflexie a sebareflexie je vyjadrená takým pojmom príčiny, ktorý je zdôvodnením, pochopením pojmu nielen ako reflexie vonkajšieho, ale i ako sebareflexie. Taký pojem príčiny zdôvodňuje, formuje dialektiku reflexívnosti a sebareflexívnosti nielen iných pojmov, ale i seba samého. Pre stručnosť nazývame tento pojem „causa sui“. Ako je známe, pojem causa sui vznikol už v predmarxistickej filozofii, a má svoje korene už v antike. Až v materialistickej dialektike sa však mohol stať zdôvodnením vzniku a vývinu seba samého ako dialektického prekonania pojmu vonkajšej príčiny. Zachovanie pojmu príčiny (causa efficiens) sa uskutočnilo jeho zmenou (causa sui). Táto história poznania sa akoby opakuje v logike jednotlivého aktu poznania príčiny: od vonkajšieho vzťahu podmienenosti (prejavu kauzality) javov k ich vnútornej podstate, causa sui. Táto dialektika sa vzťahuje nielen na históriu a logiku poznania príčiny, ale i na históriu a logiku praxe.

Dialektický pojem príčiny je vyjadrením teoretickej aktivity subjektu v podobe sebareflexie pojmu, jeho relatívneho samopohybu vo vedomí človeka (subjektívna dialektika) v procese myslenia. Je preto metódou poznania protikladnej jednoty objektu, na subjekte nezávislého

pohybu vonkajšieho sveta ako príčiny seba samého (objektívna dialektika) a pohybu seba samého, pohybu pojmu v myslení.

3.2. Empirický pojem príčiny je abstraktným výrazom poznania vonkajšieho prejavu vzájomného pôsobenia, pohybu, nie je však poznáním samopohybu hmoty. Nemôže byť preto ani metódou poznania podstaty vzájomného pôsobenia. „Vzájomné pôsobenie“ sa v jeho intenciách koncipuje ako dva, prípadne viac tak isto empiricky zistiteľných, vonkajších, jednostranných „príčinných“ vzťahov. Tento pojem nie je rozvinutý do dialektického protirečenia, nie je celkom resp. časťou seba samého, nie je pojmom pohybu a pohybom pojmu, nie je pojmom, poznáním vzájomného pôsobenia a nie je vzájomným pôsobením pojmov, inými slovami: nekoncepuje poznanie ako vzájomné pôsobenie.

Príčina ako protirečenie je časťou i celkom seba samej ako vzájomného pôsobenia. Každý jav vo vzájomnom pôsobení je príčinou seba samého a podmienkou iného s ním vo vzájomnom pôsobení integrujúceho javu. Dialektická totožnosť príčiny a podmienky charakterizuje každé vzájomné pôsobenie: aby javy mohli vzájomne podmieňovať svoju zmenu, musia byť príčinou svojej zmeny. To sa vzťahuje i na proces poznania a pohyb praxe, v ktorých sú objekt i subjekt vzájomne sa existenčne podmieňujúcim, závislými podmienkami i nezávislými príčinami seba samých.

3.3 Pokiaľ zostávame v rámci koncepcie vonkajšej príčiny, nie je Kantova tretia antinómia prekonaná tézou: sloboda je poznanie nevyhnutnosti a konania na základe takého poznania.

Platí totož všeobecne, že systém, ktorý by bol určený iba zvonka a neurčoval aj sám seba, nemohol by určovať iný systém. Konanie na základe poznania nevyhnutnosti by mohlo byť iba prispôsobovaním, resp. zmierovaním sa so skutočnosťou.

Dialektika je však teóriou zmeny, nie pasívneho zmierovania s realitou. To vyjadruje i jej pojem príčiny. V zmysle tohto pojmu je poznanie a prax jedným a tým istým dialekticky protirečivým procesom vzájomného pôsobenia človeka a sveta, v ktorom je každá stránka tohto vzťahu príčinou zmeny seba samej a podmienkou zmeny druhého.

Ak by sme však sebazapríčiňovanie interpretovali abstraktne, bola by „sloboda“ určená iba danosťami subjektu až do jeho prípadného sebazničenia. Subjekt sa však nemôže meniť a zachovávať (ani ničiť) nezávisle na objekte. Jeho sebazapríčiňovanie je *existenčne podmienené* vonkajšími okolnosťami. Nejde tu preto o pasívne prispôsobovanie sa vonkajším okolnostiam, ale naopak, subjekt sa zachováva a mení, je príčinou seba samého, ak aktívne podmieňuje zachovanie a zmenu týchto okolností.

Preto sa tiež sloboda nemôže principiálne uskutočňovať v prospech iba jedného subjektu (jednotlivca, skupiny, triedy, národa, štátu) a na úkor druhého subjektu, ale sloboda jedného existenčne podmieňuje slobodu druhého. Hoci na stupni abstraktného, nerozvinutého (v zmysle

poznania i bytia] javu, vrátane fenoménu slobody, vystupuje i prakticky determinácia iného a iným nie ako podmienka, ale ako jednoduchá negácia sebaurčenia.

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Filozofické zošity. Bratislava 1980.
2. COUFAL, J.: K sporom o dialektické protirečenie. In: Filozofia 1985, č. 2.
3. BIBLER, V.: Мышление как творчество, česky: Мысли jako творба. Praha 1983.
4. AVALIANI, S. Š.: Причинность i samopričinnosť. In: Princip determinizma. Saratov 1983.

K ПРОБЛЕМЕ ДИАЛЕКТИКИ ПРИЧИННОСТИ

Йозеф Цоуфал

В домарксистской философии понятие „причина“ сформировалось в двух противоположных видах: а) причина внешняя и б) причина внутренняя, *causa sui*. Эти формы причины занимали значительное место в методологических концепциях и в борьбе различных мировоззрений не только в философии, но и в других науках. Так как материализм 17-го и 18-го веков был преимущественно механическим и а) свёл причинность отдельного к внешнему воздействию; однако, если его представлял материализм, то б) интерпретировал материальную субстанцию как *causa sui*.

Эти концепции причины, однако, в рамках додиалектического мышления несовместимы, учитывая то, что обе не могут одновременно относиться к движению отдельного (а — которая не может быть *causa sui*) и ни к материальной субстанции (б — которая не может быть причиной вне себя). Это противоречие ведёт, с одной стороны, к мировоззренческому и методологическому краху додиалектического понимания причинности, одновременно, однако, в его диалектическом отрицании создаёт диалектическое понятие причины. В соответствии с этим понятием причиной самой себя является не только материя как всеобщая сущность, но и отдельные формы ее проявления являются причинами самих себя (*causa sui*) и условиями других отдельных форм в их взаимодействии. Диалектическое понятие „*causa sui*“ адекватно отражает не только причинность объективной реальности, но и причинность ее познания в ее истории и логике, является саморефлексивным.

ZUM PROBLEM DER KAUSALITÄTSDIALEKTIK

Jozef Coufal

In der vormarxistischen Philosophie gab es zwei extreme Formprägungen des Begriffs Ursache: a. äussere Ursache; b. innere Ursache, *causa sui*. Diese Ursachenformen nahmen profilbildend Anteil an den methodologischen Konzeptionen und weltanschaulichen Kämpfen nicht nur in der Philosophie, sondern auch in den Wissenschaften. Da der Materialismus des 17. und 18. Jahrhunderts überwiegend mechanisch war, (a) reduzierte er die Ursächlichkeit des Einzelnen auf äussere Einwirkungen; soweit er aber Materialismus blieb (b) interpretierte er die materielle Substanz als *causa sui*. Diese Konzeptionen der Ursache sind jedoch im Rahmen des vordialektischen Denkens inkompatibel, da sie sich beide gleichzeitig weder auf die Bewegung des Einzelnen (a — das keine *causa sui* sein kann) noch auf die materielle Substanz (b — die keine Ursache ausser sich haben kann) beziehen lassen. Dieser Widerspruch führt einerseits zum weltanschaulichen und methodologischen Krach der vordialektischen Auffassung

der Kausalität, gleichzeitig bildet sich jedoch in seiner dialektischen Negation der dialektische Begriff der Ursache. Nach diesem Begriff ist nicht nur die Materie als allgemeines Wesen Ursache ihrer selbst, sondern auch die einzelnen Formen ihrer Manifestationen sind Ursachen ihrer selbst sowie Bedingungen anderer einzelner Formen in ihrer gegenseitigen Wirkung. Der dialektische Begriff *causa sui* zeichnet nicht nur die Kausalität der objektiven Realität adäquat nach, sondern auch die Kausalität ihrer Erkenntnis in ihrer Geschichte und Logik, er ist selbstreflexiv. Er überwindet die weltanschaulichen und methodologischen Mängel, Paradoxe, Antinomien der vordialektischen Auffassung der Kausalität. Er formt die Entwicklung der Problematik der Natur des Seins (z.B. in Fragen der Qualität, Zeit, Freiheit usw.) und seiner Erkenntnis (z.B. in Fragen der wissenschaftlichen Erklärung, Voraussage und anderen).